

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia V (2014)

Katarzyna Grudzińska

Integracyjne perspektywy kulturoznawczego kształcenia językowego w gimnazjum i liceum

Już Kazimierz Nitsch stwierdził, że

[...] żaden inny przedmiot szkolny nie wywołuje tak zasadniczych nieporozumień, jak nauczanie języka ojczystego [...]. Jedni żądają, by szkoła wpoila szczegółowe, stałe, bezwzględnie obowiązujące przepisy wyrażania się w mowie i piśmie, inni [...], widząc niemożność doprowadzenia do tej rzekomej doskonałości, uważają gramatykę ojczystą za zbytę, skoro tylu ludzi dobrze lub choćby nieźle mówi i pisze, jakkolwiek się jej nigdy nie uczyli¹.

Słowa te dowodzą, że już od wielu lat toczy się wśród językoznawców i dydaktyków przybierająca różne formy dyskusja na temat zadań kształcenia językowego w szkole. Zarysowała się bowiem wizja dwóch typów gramatyki: teoretycznego i praktycznego. Istotą tego sporu jest kwestia ustalenia stosunku celu teoretyczno-poznawczego do praktyczno-normatywnego. Pierwszy z celów zakłada opisywanie i objaśnianie systemu językowego oraz zjawisk językowych, natomiast drugi wiąże się z praktycznym operowaniem językiem.

Pomimo pojawiających się już od dwudziestolecia międzywojennego wielu stanowisk kompromisowych, w których współistnieją oba wymienione aspekty kształcenia, współcześnie dyskusja ta pozostaje nadal żywa. Trwają bowiem poszukiwania koncepcji, która z jednej strony zaspokajałaby rzeczywiste potrzeby społeczne, takie jak poprawne mówienie, rozumienie tekstu i sprawność porozumiewania się, a z drugiej uwzględniałaby przekaz najnowszych zdobyczy językoznawstwa.

W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia rozwinęła się komunikacyjna koncepcja kształcenia językowego oraz związana z nią tendencja funkcjonalnego ujęcia teorii językowej. Wielu dydaktyków położyło wówczas nacisk na pragmatyngwistyczny aspekt kształcenia językowego². Rozwój kognitywizmu, lingwistyki

¹ K. Nitsch, *Kilka słów o celach nauczania języka ojczystego*, „Rocznik Pedagogiczny” 1921, t. 1, s. 2.

² Zob. K. Bakuła, *Przeciw gramatyce, przeciw martwej tradycji*, [w:] *Kompetencje szkolnego polonisty*, t. 2, red. B. Chrzastowska, Warszawa 1997; K. Bakuła, *Kształcenie językowe w szkole*

kulturowej i na szeroką skalę zakrojonych badań nad językowym obrazem świata pokazał jednakże zasadność ponownego rozważenia walorów poznawczego aspektu nauki o języku, o których tak wiele mówiło się już właśnie w międzywojniu³. W obliczu najnowszych zdobyczy językoznawstwa w opiniach dydaktyków pojawiła się myśl, że celem szkolnej nauki o języku nie jest gromadzenie informacji o poszczególnych warstwach systemu językowego dla samego faktu poznawania jego struktury. Rzecz polega na odkrywaniu tego, co kryje się za jednostkami języka, na odszyfrowywaniu zawartego w nim obrazu świata⁴. Poznawanie na lekcjach języka polskiego zarchiwizowanej w języku wizji kultury wydaje się tym samym wiązać z teoretyczno-poznawczym aspektem kształcenia językowego. Nie jest to jednak teoria języka w dawnym znaczeniu – badanie języka jako specyficznego dokumentu historii duchowej i materialnej wykracza znacznie poza obszary działania tradycyjnego nauczania gramatyki opisowej. Pomimo iż jest to nauka o języku w aspekcie teoretyczno-poznawczym, to odkrywa ona nie istotę systemu gramatycznego, ale ukryty w języku obraz kultury. Analiza zależności zachodzących między językiem a kulturą pozwala na zrozumienie otaczającej człowieka rzeczywistości językowej i pozajęzykowej – dociera do źródeł mentalności użytkownika języka i objaśnia mechanizmy kierujące indywidualną interpretacją świata.

Obserwacja współczesnych wypowiedzi dydaktycznych skłania do refleksji, że tocząca się w dwudziestym wieku dyskusja na temat celu szkolnego kształcenia językowego nie skończyła się wraz z początkiem nowego stulecia. Istota sporu o cele w zasadzie pozostała niezmieniona. Nadal chodzi bowiem – w dużym uproszczeniu – o ustalenie proporcji między teorią a praktyką w szkolnej nauce o języku. Jednak stanowiska badaczy w tej sprawie opierają się dziś na mocnej podbudowie najnowszych odkryć z zakresu językoznawstwa i dziedzin pokrewnych⁵.

podstawowej w świetle współczesnych teorii psychologicznych i lingwistycznych. Projekt nowej metodyki, Wrocław 1997; W. Martyniuk, *Cele edukacji językowej*, „Nowa Poliszczyna” 1999, nr 4; H. Mrazek, *Komunikacyjny model nauczania*, „Nowa Poliszczyna” 1998, nr 1.

³ W okresie dwudziestolecia międzywojennego językoznawcy i dydaktycy sprzeciwili się powszechnemu dotąd normatywizmowi. Skrajnie „teoretyczne” stanowisko w kwestii celu nauki o języku w szkole reprezentował Stanisław Szober. W nauczaniu gramatyki upatrywał celu teoretyczno-poznawczego, wyjaśniania praw językowego systemu. Zenon Klemensiewicz, Jan Rozwadowski i Henryk Gaertner również byli przekonani o zasadności takiego właśnie ujęcia, jednakże starali się godzić dwa skrajne stanowiska, dążyli do kompromisu i zgłaszali potrzebę obecności w nauczaniu, obok wiedzy o systemie językowym, wybranych zagadnień normatywnych. Zob. H. Gaertner, *Dydaktyka nauki o języku ojczystym*, [w:] *Wybór prac z metodyki nauczania języka polskiego*, red. B. Wieczorkiewicz, Warszawa 1964; Z. Klemensiewicz, *Dydaktyka nauki o języku ojczystym*, Lwów–Warszawa 1929; J. Rozwadowski, *O nauce języka ojczystego w szkołach i o rzeczach pokrewnych*, „Język Polski” 1926, nr 1; S. Szober, *Zasady nauczania języka polskiego w zakresie szkoły powszechnej i gimnazjum niższego*, Lwów–Warszawa 1923, s. 145.

⁴ Zob. np. W. Martyniuk, *Rozwijanie kompetencji kulturowej jako nadrzędny cel kształcenia*, [w:] Z.A. Kłakówna, P. Kołodziej, W. Martyniuk, I. Steczko, J. Waligóra, *To lubię! Klasa 1 [liceum]. Książka nauczyciela*, Kraków 2002.

⁵ Zob. np. Z.A. Kłakówna, *Przymus i wolność. Projektowanie procesu kształcenia kulturowej kompetencji*, Kraków 2003; J. Kowalikowa, *ABC wiedzy o języku polskim*, Kraków 2003;

Badania związane z teorią aktów mowy spowodowały, że praktyczna nauka operowania językiem polega dziś na doskonaleniu kompetencji komunikacyjnej. Taka czysto pragmalingwistyczna koncepcja kształcenia językowego nie zadowala wszystkich dydaktyków, ponieważ kognitywne rozważania nad językowym obrazem świata świadczą przekonująco o walorach poznawczego ujmowania wybranych zagadnień językowych.

Podstawowym założeniem kognitywizmu jest uznanie podobieństwa struktury języka do struktury poznawanego – odbieranego zmysłami – świata. Taka zależność jest możliwa dzięki obrazowaniu, to znaczy pewnemu procesowi psychologicznemu, polegającemu „na powstawaniu w ludzkim umyśle niewerbalnych reprezentacji przedmiotów i zdarzeń [...]”⁶. Dla kognitywizmu „proces obrazowania jest podstawowym procesem zachodzącym w ludzkim umyśle pojmowanym jako system przetwarzania informacji”⁷. Założenia gramatyki kognitywnej stały się podstawą współczesnych badań nad językowym obrazem świata. Szczególne znaczenie dla rozwoju tej teorii miało kognitywistyczne ujęcie relacji zachodzących między myśleniem, językiem i rzeczywistością w powiązaniu z zagadnieniami semantyki.

Na gruncie polskiego językoznawstwa pojęcie językowego obrazu świata pojawiło się stosunkowo późno. Oto jedna z pierwszych encyklopedycznych definicji, sformułowana przez Walerego Pisarka:

JOS, czyli obraz świata odbity w danym języku narodowym, nie odpowiada ściśle rzeczywistemu obrazowi, odkrywanemu przez naukę. Wskutek tego możliwe jest, że między obrazami świata odbitymi w poszczególnych językach narodowych zachodzą znaczne różnice [...]. Szczególnie wyraźnie JOS odbity w danym języku przejawia się w systemie leksykalnym [...]”⁸.

Na warstwę leksykalną języka zwrócili również uwagę twórcy nieco późniejszej definicji, Jerzy Bartmiński i Ryszard Tokarski, twierdząc, iż językowy obraz świata „to pewien zespół sądów mniej lub bardziej utrwalonych w języku, zawartych w znaczeniach wyrazów lub przez te znaczenia implikowanych, który orzeka o cechach i sposobach istnienia obiektów świata pozajęzykowego”⁹.

H. Mrazek, *Komunikacja językowa i nauka o języku w podręcznikach gimnazjalnych do kształcenia językowego*, [w:] *Podręcznik jako narzędzie kształcenia polonistycznego w gimnazjum*, red. H. Kosętki, Z. Uryga, Kraków 2002; H. Mrazek, *Żeby uczeń odkrywał własny styl wypowiedzi*, [w:] *Drogi i ścieżki polonistyki gimnazjalnej*, red. Z. Uryga, Z. Budrewicz, Kraków 2001; *Wiedza o języku polskim w zreformowanej szkole*, red. A. Mikołajczuk, J. Puzynina, Warszawa 2004.

⁶ E. Tabakowska, *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*, Kraków 2001, s. 43.

⁷ Tamże.

⁸ W. Pisarek, [hasło] *Językowy obraz świata*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, red. S. Urbańczyk, Wrocław 1978, s. 143.

⁹ J. Bartmiński, R. Tokarski, *Językowy obraz świata a spójność tekstu*, [w:] *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, Wrocław 1986, s. 72.

Od dwóch przywołanych wyżej definicji różni się nowsza, skonstruowana przez Jerzego Bartmińskiego:

Przez językowy obraz świata rozumiem zawartą w języku interpretację rzeczywistości, którą można ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy bądź utrwalone w samym języku, w jego formach gramatycznych, słownictwie, kliszowanych tekstach (np. przysłów), bądź to przez formy i teksty języka implikowane¹⁰.

Różnica polega na tym, iż Bartmiński dobitniej tutaj akcentuje, że w języku jest zawarta interpretacja świata, a nie wyłącznie jego odbicie.

Językowy obraz świata jest najważniejszym (bo nie jedynym) przekąźnikiem kulturowego obrazu świata (tzw. KOS obejmuje, oprócz języka, inne systemy znakowe, np. mimikę)¹¹. Proces językowego przekazywania danej wizji rzeczywistości odbywa się głównie w płaszczyźnie semantyki. Dzięki temu, że „kultura jest rzeczywistością znaków. Jest [...] zjawiskiem semiotycznym [...]”¹², w języku zawiera się obraz kultury, czyli całokształtu zobiektywizowanych elementów dorobku społecznego¹³.

Zagadnienia związków między językowym obrazem świata a kulturą to obszar zainteresowań badawczych lingwistyki kulturowej, której założenia wyłożył Janusz Anusiewicz¹⁴. Podstawową tezę tej dyscypliny naukowej jest uznanie, że istotę języka stanowi

zawarty w nim dorobek kulturowy pewnej społeczności, będący zarazem magazynem informacji o rzeczywistości, w której ta społeczność egzystowała i egzystuje, jak i wyrazem, zbiorem doświadczeń społecznych wyrosłych w obcowaniu z tą rzeczywistością, zebranych i nagromadzonych w ciągu wielu pokoleń, utrwalonych w języku i przekazywanych z pokolenia na pokolenie¹⁵.

Centrum zainteresowań lingwistyki kulturowej jest problematyka kulturowej teorii języka,

zajmującej się wieloaspektowością, wielopłaszczyznowością i wielofunkcyjnością języka w stosunku do kultury oraz penetrującej możliwie najpełniej pojęte relacje między językiem a kulturą, przy założeniu, że do treści, form, sposobów istnienia kultury do-

¹⁰ J. Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 2004, s. 104.

¹¹ Zob. tamże, s. 30.

¹² J. Anusiewicz, A. Dąbrowska, M. Fleischer, *Językowy obraz świata i kultura. Projekt koncepcji badawczej*, [w:] *Językowy obraz świata i kultura*, red. A. Dąbrowska, J. Anusiewicz, *Język a Kultura*, t. 13, Wrocław 2000, s. 13. Zob. również: M. Fleischer, *Obraz świata. Ujęcie z punktu widzenia teorii systemów i konstruktywizmu*, [w:] tamże, s. 45–69.

¹³ S. Czarnowski, *Kultura*, [w:] *Antropologia kultury*, red. A. Mencwel, Warszawa 1996, s. 35.

¹⁴ J. Anusiewicz, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław 1994.

¹⁵ J. Anusiewicz, *Kulturowa teoria języka. Zarys problematyki*, [w:] *Podstawowe pojęcia i problemy*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, *Język a Kultura*, t. 1, Wrocław 1991, s. 18.

chodzi się, wychodząc od faktów językowych – a nie odwrotnie. Byłaby to więc kultura widziana poprzez język i jego jednostki [...]¹⁶.

Ta teoria pragnie zatem dotrzeć do objawów kultury zawartych w języku poprzez analizę jego poszczególnych warstw i elementów.

Zagadnienia związków języka z życiem i kulturą posługującej się nim społeczności fascynują nie tylko językoznawców. Są one bardzo atrakcyjne również z punktu widzenia całej dydaktyki języka polskiego, zwłaszcza ze względu na zdolność pobudzania motywacji uczenia się¹⁷. Szczególnie interesująca wydaje się tematyka dziedzictwa przeszłości zapisanego w języku, w którym ukryty jest obraz dawnej kultury, zarchiwizowane informacje o zwyczajach, mentalności i poglądach naszych przodków. Język to swojego rodzaju muzeum pamiątek kultury duchowej i materialnej. Przekładanie językoznawczych refleksji z zakresu lingwistyki kulturowej na praktykę edukacyjną jest czynnikiem nadającym szkolnemu kształceniu językowemu wymiar kulturoznawczy.

Istotą kulturoznawczego wymiaru szkolnej nauki o języku jest analiza związków zachodzących między językiem i kulturą oraz kulturą i komunikacją. Wyraża się on odpowiednim doбором zagadnień językowych, podporządkowanych funkcji doskonalenia kompetencji kulturowej ucznia. Zarchiwizowany w języku obraz dawnych dziejów narodu, jego mentalności, poglądów, zwyczajów, obyczajów i innych śladów kultury to kulturoznawczy materiał dydaktyczny, który można wykorzystać do rozwijania uczniowskich zainteresowań obrazem przeszłości zaszyfrowanym w różnych płaszczyznach języka: leksyce, frazeologii, onomastyce, paremiologii. Nie jest to jednak jedyna sfera działań w obrębie kształcenia kulturoznawczego. Należy bowiem do niego również obserwacja okoliczności kulturowych determinujących powstawanie wypowiedzi językowych, uwzględnienie określonych reguł mownych funkcjonujących w danej społeczności, a wynikających ze specyfiki jej kultury. Obserwację tę umożliwiała takie podejmowanie zagadnień retorycznych, które w równym stopniu wykorzystywać będzie tkwiący w nich potencjał praktyczny, przyczyniający się do usprawniania wypowiedzi ustnych, jak też walory poznawcze, pozwalające na odkrycie zależności językowo-kulturowych.

Szkolna nauka o języku ma w założeniu szansę uwzględniać związane z kulturową teorią języka najnowsze zdobycze językoznawstwa, realizując w ten sposób poznawczy cel nauczania. Nie można jednak zapomnieć o niezwykle ważnym, komunikacyjnym aspekcie kształcenia językowego, związanym z praktyką używania języka, a wymuszonym rzeczywistymi potrzebami społecznymi (rozumienie tekstu, sprawność porozumiewania się w mowie i na piśmie). Dlatego wydaje się istotne, aby kształcenie językowe w wymiarze kulturoznawczym wiązało się ściśle z doskonaleniem również tej kompetencji. Wiadomo przecież, że ludzkie pojmowanie

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Por. M. Karwatowska, *Kiedy językoznawcy używają terminu antropocentryzm? (Przegląd literatury)*, [w:] *Z uczniem pośrodku. Podmiotowa dydaktyka literatury, języka i kultury*, red. Z. Budrewicz, M. Jędrzychowska, Kraków 1999.

świata ma charakter językowy, a zatem – skoro kształcenie językowe ma pomagać uczniowi w rozumieniu otaczającej rzeczywistości i jego w niej miejsca – to staje się ono koherentnym elementem kształcenia kulturowego, którego celem jest poznawanie oraz rozwijanie aktywnej postawy wobec przejawów kulturowej bytności człowieka w świecie. Otaczająca człowieka kulturowa rzeczywistość ma charakter semiotyczny, a funkcjonujące w niej teksty są wypadkową rozmaitych okoliczności społeczno-historycznych. Warunkiem świadomej i kompetentnej komunikacji jest dotarcie do semantycznej istoty języka, a więc – między innymi – poznanie kulturowego dziedzictwa zawartego w różnych jego płaszczyznach. Połączenie kształcenia językowo-kulturowego z doskonaleniem kompetencji komunikacyjnej jest możliwe, jak już wspomniano, na przykład dzięki retoryce. Poznanie zasad sztuki oratorskiej sprzyja rozwijaniu sprawności językowej, a także wprowadza uczniów w świat kultury – chwyt retoryczne związane są ściśle z utrwalonymi w tradycji wzorcami zachowań mownych, z okolicznościami kulturowymi determinującymi powstanie danego komunikatu językowego¹⁸.

Kulturoznawcze spojrzenie na szkolne kształcenie językowe przynosić może wiele edukacyjnych korzyści:

1. Kompetencja kulturowa to koherentny element humanistycznego wykształcenia ogólnego. Pozwala ona na poznanie poprzez język człowieka i jego najważniejszych wytworów – kultury, cywilizacji. Poznawanie kultury to niezwykle ważny i w zasadzie nadrzędny cel edukacyjny, ponieważ świadome uczestnictwo w kulturze to warunek intelektualnej dojrzałości.
2. Wyniki przeprowadzonego sondażu empirycznego¹⁹ jednoznacznie wskazały, że kulturoznawcze zagadnienia językowe wpływają pozytywnie na uczniowską motywację – jest to dla licealistów atrakcyjna problematyka, która skłania ich do zajęcia postawy poznawczej względem nauki o języku.
3. Poznawanie przez język rodzimej tradycji kulturowej prowadzi do zrozumienia wagi języka w życiu narodu – zagadnienia kulturoznawcze spełniają więc nie tylko funkcję poznawczą, ale i wychowawczą.
4. Dzięki integracyjnym perspektywom kulturoznawczego spojrzenia na język wiedza ujmowana jest funkcjonalnie, a kształcenie staje się efektywne.

¹⁸ Jasno sprecyzowaną koncepcję połączenia kształcenia językowego z kulturową teorią języka zaprezentował Kordian Bakuła. Przedstawił on program metodyki nauki o języku związany z tą właśnie teorią. Zauważył, iż sposobem doskonalenia kompetencji komunikacyjnej, tudzież rozwijania kompetencji kulturowej może być wykorzystanie w kształceniu retoryki, ponieważ stanowi ona „europejską skarbnicę terminów, pojęć, sposobów argumentowania, będących instrumentem porozumiewania się i porozumienia w naszym kręgu kulturowym”. Zob. K. Bakuła, *Kształcenie językowe...*, s. 131.

¹⁹ Celem sondażu badawczego była analiza stosunku młodzieży do kształcenia językowego. Rozbudowana ankieta dla uczniów pozwoliła zorientować się w oczekiwaniach oraz ocenić ich postawy wobec szkolnej nauki o języku. Zob. K. Grudzińska, *Kształcenie językowe w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, [w:] *Wiedza o języku i kompetencje językowe uczniów*, red. B. Niesporek-Szamburska, Katowice 2012, s. 403–415.

Integracyjne perspektywy wykorzystywania treści kulturoznawczych są ważne ze względu na oszczędność szkolnego czasu. Łączenie elementów wiedzy z różnych dziedzin poprawia jakość kształcenia w zakresie utrzymania ciągłości i spójności nauczania, sprzyja tworzeniu sytuacji motywacyjnych, w których uczeń dostrzeże przydatność, elastyczność i funkcjonalność zdobywanych wiadomości i umiejętności.

Kształcenie językowo-kulturowe może stać się elementem spójnej edukacji polonistycznej, realizowanej na drodze integracji wewnątrzprzedmiotowej. Treści kulturoznawcze są wtedy elementem scalającym kształcenie językowe z literacko-kulturowym²⁰. Poznawane na lekcji teksty literackie to swoiste zabytki językowe, w których zapisały się informacje o rzeczywistości zwykle dla ucznia odległej. Są one dokumentem zmian znaczeniowych wyrazów i przesunięć semantycznych, tudzież kanwą, na której oprzeć można rozważania o stereotypach językowych i społecznych, stanowiących składnik dawnej wizji świata (np. bajki i satyry Ignacego Krasickiego). Możliwości integracyjne tkwią również w stylistycznym ukształtowaniu utworu – analizie zabiegów indywidualizujących język postaci może towarzyszyć refleksja na temat mody językowej i zależności społeczno-językowych (przykładowo – przyczyna wielości zapożyczeń w *Pamiętnikach* Jana Chryzostoma Paska). Interpretacja utworu literackiego pozwala na odkrywanie zawartego w nim językowego obrazu świata oraz odzwierciedlonych w warstwie językowej realiów rzeczywistości, w jakiej powstał.

Zagadnienia kulturoznawcze otwierają możliwości nie tylko dla integracji wewnątrzprzedmiotowej, ale sprzyjają również korelacji treści międzyprzedmiotowych. W realizację tychże zaangażowanych powinno być kilka przedmiotów: język polski, historia, historia i społeczeństwo, wiedza o kulturze oraz geografia.

Zagadnienia budujące kulturoznawczy wymiar kształcenia językowego można zatem realizować w kilku płaszczyznach pracy szkolnej, stopniując ich trudność odpowiednio do gimnazjum i liceum:

1. Dziedzina pracy lekcyjnej:
 - a) diachroniczne ujęcie zagadnień leksykalnych; zmiany znaczeń i przesunięcia semantyczne wyrazów a przemiany cywilizacyjne i dziejowe – w rzeczywistym kontekście literackim, z wykorzystaniem elementów etymologii,
 - b) językowy obraz świata zawarty w utworach literackich różnych epok oraz w autentycznych tekstach pozaliterackich,
 - c) stereotypy w kulturze, języku codziennym i języku utworów literackich,
 - d) zagadnienia z zakresu retoryki w aspekcie zależności językowo-kulturowych (na podstawie rzeczywistych przemówień lub różnorodnych wystąpień słownych zaczerpniętych z utworów literackich),
 - e) określenie okoliczności wpływających na tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny.

²⁰ Por. E. Jędrzejko, *Obraz dawnej Polski językiem malowany. Uwagi o etymologii, frazeologii i paremiologii*, [w:] *W kręgu zagadnień dydaktyki języka i literatury polskiej. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Polańskiemu*, red. H. Synowiec, Katowice 2002.

2. Treści umożliwiające korelację międzyprzedmiotową realizowane na języku polskim:
 - a) zapożyczenia jako kronika kontaktów międzynarodowych – kształcenie językowe łączy się tutaj z programem nauczania historii, w zakresie wyznaczonym analizą języka pod kątem funkcji kumulatywnej,
 - b) związki frazeologiczne jako odzwierciedlenie specyfiki mentalności i obrazu kultury – zagadnienie to integrować może kształcenie językowe i literackie, stanowiąc np. materiał do syntezy wiedzy o epoce literackiej, a przy tym stanowić może ogniwo kulturoznawczej ścieżki edukacyjnej, łącząc się w ten sposób ze stosunkowo nowym w programach nauczania przedmiotem „wiedza o kulturze”,
 - c) zagadnienia onomastyczne, a zwłaszcza toponomastyczne; analiza motywacji powstawania nazw okolicznych miejscowości – kulturowa teoria języka to pole dla korelacji kształcenia językowego nie tylko z historią, ale i z geografią,
 - d) obyczajowość i światopogląd ludowy zarchiwizowany w paremiologicznej warstwie języka.
3. Praca pozalekcyjna.

Zagadnienia kulturoznawcze to doskonała propozycja pracy pozalekcyjnej, w obrębie kółek zainteresowań, które dają szansę na szczegółowe i wnikliwe opracowanie problemu językowo-kulturowego. Otwiera się tu możliwość badania pojedynczych elementów i wycinków językowego obrazu świata, np. stereotypów poszczególnych zwierząt lub kolorów. Materiał badawczy mogą zgromadzić uczniowie, mogą to być również słowniki czy teksty literackie. Wybór zagadnień do pracy pozalekcyjnej jest szeroki, zależy tylko od inwencji nauczyciela i – przede wszystkim – od zainteresowań uczniów.

Zaprezentowane sposoby realizacji kulturoznawczego kształcenia językowego wykorzystują zdolność języka do magazynowania informacji o dawnej kulturze. Jest to ciekawa problematyka, warta wykorzystania w celu edukacyjnym ze względu na jej motywacyjny charakter. Najważniejszym zaś wnioskiem wypływającym z takiego ujęcia kwestii językowych pozostaje fakt, że integracja polonistycznych treści nauczania zwiększa szansę na spójne i holistyczne kształcenie kompetencji kulturowej.

Bibliografia

- Anusiewicz J., *Kulturowa teoria języka. Zarys problematyki*, [w:] *Podstawowe pojęcia i problemy*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Język a Kultura, t. 1, Wrocław 1991.
- Anusiewicz J., *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław 1995.
- Anusiewicz J., Dąbrowska A., Fleischer M., *Językowy obraz świata i kultura. Projekt koncepcji badawczej*, [w:] *Językowy obraz świata i kultury*, red. A. Dąbrowska, J. Anusiewicz, Język a Kultura, t. 13, Wrocław 2000.
- Bakuła K., *Kształcenie językowe w szkole podstawowej w świetle współczesnych teorii psychologicznych i lingwistycznych. Projekt nowej metodyki*, Wrocław 1997.
- Bakuła K., *Przeciw gramatyce, przeciw martwej tradycji*, [w:] *Kompetencje szkolnego polonisty*, t. 2, red. B. Chrzęstowska, Warszawa 1997.

- Bartmiński J., *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 2004.
- Bartmiński J., Tokarski R., *Językowy obraz świata a spójność tekstu*, [w:] *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, Wrocław 1986.
- Czarnowski S., *Kultura*, [w:] *Antropologia kultury*, red. A. Mencwel, Warszawa 1996.
- Fleischer M., *Obraz świata. Ujęcie z punktu widzenia teorii systemów i konstruktywizmu*, [w:] *Językowy obraz świata i kultury*, red. A. Dąbrowska, J. Anusiewicz, Język a Kultura, t. 13, Wrocław 2000.
- Gaertner H., *Dydaktyka nauki o języku ojczystym*, [w:] *Wybór prac z metodyki nauczania języka polskiego*, red. B. Wieczorkiewicz, Warszawa 1964.
- Grudzińska K., *Kształcenie językowe w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, [w:] *Wiedza o języku i kompetencje językowe uczniów*, red. B. Niesporek-Szamburska, Katowice 2012.
- Grzegorzczak R., *Pojęcie językowego obrazu świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 2004.
- Jędrzejko E., *Obraz dawnej Polski językiem malowany. Uwagi o etymologii, frazeologii i paremiologii*, [w:] *W kręgu zagadnień dydaktyki języka i literatury polskiej. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Polańskiemu*, red. H. Synowiec, Katowice 2002.
- Karwatowska M., *Kiedy językoznawcy używają terminu antropocentryzm? (Przegląd literatury)*, [w:] *Z uczniem pośrodku. Podmiotowa dydaktyka literatury, języka i kultury*, red. Z. Budrewicz, M. Jędrychowska, Kraków 1999.
- Klemensiewicz Z., *Dydaktyka nauki o języku ojczystym*, Lwów–Warszawa 1929.
- Kłakówna Z.A., *Przymus i wolność. Projektowanie procesu kształcenia kulturowej kompetencji*, Kraków 2003.
- Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, red. E. Tabakowska, Kraków 2001.
- Kowalikowa J., *ABC wiedzy o języku polskim*, Kraków 2003.
- Maćkiewicz J., *Świat widziany poprzez język*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1988, nr 30.
- Martyniuk W., *Cele edukacji językowej*, „Nowa Poliszczyna” 1999, nr 4.
- Martyniuk W., *Rozwijanie kompetencji kulturowej jako nadrzędny cel kształcenia*, [w:] Z.A. Kłakówna, P. Kołodziej, W. Martyniuk, I. Steczko, J. Waligóra, *To lubię! Klasa 1 [liceum]. Książka nauczyciela*, Kraków 2002.
- Mrazek H., *Komunikacja językowa i nauka o języku w podręcznikach gimnazjalnych do kształcenia językowego*, [w:] *Podręcznik jako narzędzie kształcenia polonistycznego w gimnazjum*, red. H. Kosętko, Z. Uryga, Kraków 2002.
- Mrazek H., *Komunikacyjny model nauczania*, „Nowa Poliszczyna” 1998, nr 1.
- Mrazek H., *Żeby uczeń odkrywał własny styl wypowiedzi*, [w:] *Drogi i ścieżki polonistyki gimnazjalnej*, red. Z. Uryga, Z. Budrewicz, Kraków 2001.
- Nitsch K., *Kilka słów o celach nauczania języka ojczystego*, „Rocznik Pedagogiczny” 1921, t. 1.
- Przeszłość w językowym obrazie świata*, red. A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski, Lublin 1999.
- Rozwadowski J., *O nauce języka ojczystego w szkołach i o rzeczach pokrewnych*, „Język Polski” 1926, nr 1.
- Tabakowska E., *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*, Kraków 2001.
- Szober S., *Zasady nauczania języka polskiego w zakresie szkoły powszechnej i gimnazjum niższego*, Lwów–Warszawa 1923.

Wiedza o języku polskim w zreformowanej szkole, red. A. Mikołajczuk, J. Puzynina, Warszawa 2004.

Zgółkowska H., *Szkic językowego obrazu świata*, „Polonistyka” 1997, nr 6.

Integrative perspectives of culture-related language teaching in lower secondary and secondary schools

Abstract

The purpose of the article is to indicate the areas of inner- and interobjective integration which are determined by the realization of linguistic-related cultural issues. The idea of culture-relatedness has developed in the methodology of teaching the Polish language in the context of the discussion on praxeology – a dispute about the concept of school language education which aims at establishing a proportion between the practical-normative and theoretical-cognitive objectives. The development of cognitivism and cultural linguistics as well as research on the linguistic image of the world revealed that it was reasonable to reconsider the advantages of the cognitive aspects related to linguistics. Research on the language considered as a specific document of the spiritual and material history considerably exceeds the area of traditional descriptive grammar. It can become an important and coherent component of cultural education which also includes the development of the communicative competence – since a prerequisite for competent communication is reaching the semantic essence of the language, which means, among other, recognizing the cultural legacy in its various aspects. The image of the past history of the nation, its mentality, views, habits and customs which is contained in the language constitutes a cultural teaching material that can potentially bring numerous educational benefits such as initiating pupils into aware participation in culture and stimulating their interest in linguistics. Another advantage of culture-related language education is its integrative potential; it can become a part of a coherent language teaching system that would be realized by innerobjective integration. Culture-related content is a component that consolidates linguistic and literary-cultural education. Acting as a base for the teaching material, it also opens up a possibility of interobjective correlation.

Key words: integration, language education, linguistic image of the world, cultural competent

Katarzyna Grudzińska – dr, dyplomowana nauczycielka języka polskiego, dydaktyk; autorka wielu artykułów, m.in. *Kulturoznawczy wymiar licealnych podręczników kształcenia językowego (na wybranych przykładach)*, [w:] *Podręczniki do kształcenia polonistycznego w zreformowanej szkole – koncepcje, funkcje, język* (2007), *Świadomość retoryczna uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, „Polonistyka” (2010), *Kształcenie językowe w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, [w:] *Wiedza o języku i kompetencje językowe uczniów* (2012), oraz recenzji podręczników szkolnych.